

Iceland
Liechtenstein
Norway

**Active
citizens fund**

FUNDACJA **PROJEKT
STARSI**

PRAWNE ASPEKTY ZABEZPIECZENIA SYTUACJI MAJĄTKOWEJ OSÓB STARSZYCH

DR KATARZYNA JUREWICZ-BAKUN

23.04.2024 r.

Projekt finansowany przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię z Funduszy EOG i Funduszy Norweskich w ramach Programu Aktywni Obywatele – Fundusz Regionalny.

PLAN SEMINARIUM

1. Obowiązek alimentacyjny wobec osób starszych,
2. Umowa darowizny, odwołanie darowizny,
3. Umowa dożywocia,
4. Testamenty.

OBOWIĄZEK ALIMENTACYJNY WOBEC STARSZYCH

OBOWIĄZEK ALIMENTACYJNY

- Osoba starsza, która nie ma wystarczających środków do życia, może ubiegać się o alimenty.
- Zgodnie z przepisem art. 128 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (dalej: KRiO) obowiązek dostarczania środków utrzymania, a w miarę potrzeby także środków wychowania obciąża krewnych w linii prostej oraz rodzeństwo.
- Należy pamiętać, że stosownie do art. 132 KRiO, obowiązek alimentacyjny zobowiązanego w dalszej kolejności powstaje dopiero wtedy, gdy nie ma osoby zobowiązanej w bliższej kolejności albo gdy osoba ta nie jest w stanie uczynić zadość swemu obowiązkowi lub gdy uzyskanie od niej na czas potrzebnych uprawnionemu środków utrzymania jest niemożliwe lub połączone z nadmiernymi trudnościami.

OBOWIĄZEK ALIMENTACYJNY

- Obowiązek alimentacyjny dzieci wobec rodziców ograniczony jest wyłącznie do sytuacji, gdy rodzice znajdują się **w niedostatku**, natomiast one same są już niezależne, ustabilizowane finansowo, a ich sytuacja materialna jest zdecydowanie korzystniejsza niż rodziców.

OBOWIĄZEK POZAALIMENTACYJNY WOBEC OSÓB STARSZYCH W RODZINIE

CZY DZIECI MAJĄ OBOWIĄZEK OPIEKI NAD RODZICAMI?

Zgodnie z art. 87 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego rodzice i dzieci są obowiązani do wzajemnego szacunku i wspierania się.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy zobowiązuje rodziców i dzieci do wzajemnej pomocy, jednocześnie nie daje prawnych podstaw do przymuszenia dziecka do sprawowania opieki na rodzicem, jak również nie nakłada żadnych sankcji w razie uchylania się przez dziecko od tego obowiązku.

ILE WYNOSZĄ ALIMENTY NA RODZICA?

Tak samo, jak w przypadku alimentów na dziecko, nie istnieje ogólnie ustalona kwota, która określa, jaka powinna być wysokość alimentów na rzecz rodziców. Wysokość świadczenia zależna będzie od indywidualnej sytuacji dziecka oraz uprawnienia do alimentów. Sąd decydując o wysokości miesięcznego świadczenia, bierze pod uwagę:

- miesięczne usprawiedliwione potrzeby rodzica,
- możliwości majątkowe i zarobkowe powoda,
- sytuację materialną dziecka.

KIEDY ALIMENTY SIĘ NIE NALEŻĄ?

Pozew o uzyskanie alimentów może być oddalony, jeśli jest on "niezgodny z zasadami współżycia społecznego". Choć pojęcie to nie jest sprecyzowane, uznaje się, że naruszeniem takich zasad jest m.in.:

- staranie się o alimenty przez rodzica, który nie wywiązywał się z obowiązków rodzicielskich.
- inną formą naruszenia zasad współżycia społecznego jest staranie się o alimenty przez seniora, który stracił majątek ze swojej winy (np. pieniądze były przeznaczane na alkohol lub inne używki, zamiast na faktyczne potrzeby i zabezpieczenie się na starość).

DAROWIZNA

CO TO JEST UMOWA DAROWIZNY?

- Zgodnie z art. 888 § 1 Kodeksu cywilnego (dalej: KC) przez umowę darowizny darczyńca zobowiązuje się do bezpłatnego świadczenia na rzecz obdarowanego kosztem swego majątku, czyli nieodpłatnie. Druga strona (obdarowany) powinna natomiast oświadczyć, że darowiznę przyjmuje.

FORMA DAROWIZNY

- Zgodnie zaś z art. 158 KC umowa zobowiązująca do przeniesienia własności nieruchomości powinna być zawarta w formie aktu notarialnego, czyli każda umowa darowizny mieszkania, działki, gospodarstwa rolnego, będzie musiała mieć formę aktu notarialnego.
- W przypadku umów darowizny np. pieniędzy, samochodu, motocykla, może być zawarta w dowolnej formie, jeżeli jest wykonana.
- W sytuacji, gdy chcemy przekazać darowiznę rzeczy, które są objęte małżeńską wspólnością majątkową to niezbędna będzie zgoda drugiego z małżonków - chyba, że darowizna dotyczy drobnych zwyczajowo przyjętych darowizn.

POLECENIE DARCYŃCY

- Jednym z elementów dodatkowych umowy darowizny, który może, ale nie musi się w niej znaleźć, jest polecenie, które darczyńca może nałożyć na obdarowanego. Polecenie polegać może na obowiązku określonego działania lub zaniechania przez obdarowanego – art. 893 KC.

ODWOŁANIE DAROWIZNY

- Zgodnie z art. 896 KC darczyńca może odwołać darowiznę jeszcze niewykonaną, jeżeli po zawarciu umowy jego stan majątkowy uległ takiej zmianie, że wykonanie darowizny nie może nastąpić bez uszczerbku dla jego własnego utrzymania odpowiednio do jego usprawiedliwionych potrzeb albo bez uszczerbku dla ciążących na nim ustawowych obowiązków alimentacyjnych.
- Zgodnie z art. 897 KC jeżeli po wykonaniu darowizny darczyńca popadnie w niedostatek, obdarowany ma obowiązek, w granicach istniejącego jeszcze wzbogacenia, dostarczać darczyńcy środków, których mu brak do utrzymania odpowiadającego jego usprawiedliwionym potrzebom albo do wypełnienia ciążących na nim ustawowych obowiązków alimentacyjnych. Obdarowany może jednak zwolnić się od tego obowiązku zwracając darczyńcy wartość wzbogacenia.

ODWOŁANIE DAROWIZNY

- Odwołanie darowizny następuje w drodze oświadczenia woli złożonego przez darczyńcę obdarowanemu. Jeżeli jednak przedmiotem darowizny jest nieruchomości to konieczne jest oświadczenie woli złożone przez obdarowanego w formie aktu notarialnego (zwrotne przeniesienie własności nieruchomości).
- Jeżeli obdarowany pomimo złożenia mu oświadczenia woli o odwołaniu darowizny ze względu na rażącą niewdzięczność, uchyla się z jej zwrotem, to pozostaje droga sądowa (powództwo o nakazanie złożenia oświadczenia woli).

ODWOŁANIE DAROWIZNY Z POWODU RAŻĄCEJ NIEWDZIĘCZNOŚCI

- Zgodnie z art. 898 § 1 KC darczyńca może odwołać darowiznę nawet już wykonaną, jeżeli obdarowany dopuścił się względem niego rażącej niewdzięczności.
- Rażąca niewdzięczność musi cechować znaczne nasilenie złej woli skierowanej na wyrządzenie darczyńcy krzywdy czy szkody majątkowej.
- „Wdzięczność oznacza nakaz postępowania względem darczyńcy w sposób nacechowany życzliwością i dbałością o jego dobrostan. Etyczny nakaz wdzięczności wobec darczyńcy pośrednio obejmuje więc także ochroną osoby mu bliskie, z którymi jest emocjonalnie związany i których krzywda sprawiłaby mu ból. Niewdzięczność, jako przeciwieństwo wdzięczności, oznacza postępowanie nie liczące się z odczuciami, potrzebami i dobrem darczyńcy, które może mu przyczynić negatywnych odczuć i obiektywnych szkód” – zob. uzasadnienie wyroku SA w Warszawie z dnia 26 września 2019 r. (Sygn. akt V ACa 545/18)

TERMIN ODWOŁANIA DAROWIZNY

- Darowizna **nie może** być odwołana **po upływie 1 roku od dnia**, w którym uprawniony do odwołania dowiedział się o niewdzięczności obdarowanego – art. 899 §3 KC
- Darczyńca nie może odwołać umowy darowizny z powodu rażącej niewdzięczności, jeżeli **przebaczył** obdarowanemu.

Akty notarialne w latach 2015 – 2023

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Darowizny razem w tym	200 722	212 203	196 381	194 385	197 758	188 426	225 994	213 475	205 838
nieruchomości rolne	53 943	61 261	51 738	47 464	48 668	47 659	54 979	49 162	49 940
nieruchomości inne	117 963	121 952	116 480	118 405	121 454	115 239	141 327	134 921	129 076
spółdzielcze własnościowe prawa do lokalu	17 323	17 104	16 550	16 426	15 961	13 873	16 324	15 980	13 960
inne	11 493	11 886	11 613	12 090	11 675	11 655	13 364	13 412	12 862

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (dostęp: 22.04.2024 r.)

Dożywotnia służebność mieszkania a umowa dożywocia

SŁUŻEBNOŚĆ

- Służebność mieszkania to prawo rzeczowe, na które najczęściej decydują się osoby spokrewnione. Służebność mieszkania pozwala przyznać prawo do korzystania z nieruchomości w wyznaczonym i zaakceptowanym przez obie strony umowy zakresie.
- Ustanowienie służebności mieszkania następuje poprzez zawarcie odpowiedniej umowy między właścicielem a przyszłym służebnikiem – osobą opisaną z imienia i nazwiska, której przysługiwać będzie prawo do określonej części lokalu
- Umowa w formie aktu notarialnego
- **WAŻNE:** Wpis do księgi wieczystej jest ważnym krokiem, który zapewnia oficjalne przekazanie służebności i ochronę służebnika na czas jej trwania (na określony czas lub dożywotnio).

PRAWA SŁUŻEBNIKA

- Służebnik, a więc osoba uprawniona do korzystania ze służebności osobistej mieszkania, może mieć pewność, że aż do jej wygaśnięcia, czyli do momentu śmierci służebnika, będzie miał on prawo do korzystania z pomieszczeń i urządzeń przeznaczonych do wspólnego użytku mieszkańców nieruchomości.
- służebności osobiste są **niezbywalne**, a więc nie można w żaden sposób pozbawić służebnika przysługującego mu prawa.
- Służebność wygasa najpóźniej ze śmiercią służebnika

UMOWA DOŻYWCIA

UMOWA DOŻYWCIA

- Jest to umowa, w ramach której właściciel nieruchomości zobowiązuje się do przeniesienia jej własności na nabywcę. Nabywca zaś zobowiązuje się do zapewnienia dotychczasowemu właścicielowi jego dożywotniego utrzymania.
- Dla zawarcia umowy o dożywocie zobowiązującej do przeniesienia własności nieruchomości forma aktu notarialnego jest konieczna pod rygorem nieważności

OBOWIĄZKI

- Zakres obowiązków, które spoczywać będą na nowym nabywcy nieruchomości, może być dowolnie kształtowany przez strony umowy. Jednakże, gdy takie regulacje nie będą miały miejsca, to za obowiązki te można uznać m.in.:
 - przyjęcie dożywotnika/zbywcy (czyli dotychczasowego właściciela nieruchomości) jako domownika, dostarczenie wyżywienia, mieszkania, ubrań, prądu i opału, zapewnienie dożywotnikowi odpowiedniej pomocy oraz pielęgnacji w chorobie, nowy nabywca musi także na własny koszt zapewnić dożywotnikowi pogrzeb, który odpowiada zwyczajom miejscowym – art. 908 KC.

Jednak czasami następuje pogorszenie relacji w rodzinie

Zródło: https://pl.freepik.com/darmowe-zdjecie/portret-smutnych-ludzi-razem_149449552.htm#fromView=search&page=1&position=5&uuid=f981538c-6a59-4cd6-a9bc-184475d46220>Obraz autorstwa freepik

ZMIANA TREŚCI UMOWY DOŻYWCIA - ZAMIANA NA RENTĘ

- Art. 913 KC przewiduje możliwość zmiany treści umowy oraz jej rozwiązanie w związku z powstaniem między stronami umowy dożywocia konfliktu, który uniemożliwia, by pozostawały w dalszych relacjach bezpośrednich
- W wypadkach wyjątkowych sąd może na żądanie zobowiązanego albo dożywotnika, jeżeli dożywotnik jest zbywcą nieruchomości, rozwiązać umowę o dożywocie np. w sytuacji gdy dochodzi do krzywdzenia dożywotnika.
- rezultatem rozwiązania umowy dożywocia jest przejście własności nieruchomości na zbywcę przy równoległym wygaśnięciu prawa dożywocia

SPRZEDAŻ Z DOŻYWOTNIKIEM

- Prawo dożywocia jest prawem niezbywalnym, natomiast nieruchomości obciążona prawem dożywocia może podlegać zbyciu.
- Właściciel nieruchomości może nią swobodnie rozporządzać, a to oznacza, że nie musi posiadać zgody dożywotnika na sprzedaż mieszkania. Kluczowy jest jednak fakt, że obowiązki wynikające z prawa dożywocia przechodzą na kolejnego właściciela nieruchomości.

Testament

CZYM JEST TESTAMENT?

Jest jednostronną czynnością prawną, w której testator osobiście i zachowując szczególną formę, dokonuje rozporządzenia swoim majątkiem na wypadek śmierci

RODZAJE TESTAMENTU

1. Testamenty zwykłe

- Testament własnoręczny (holograficzny)
- Testament notarialny.
- Testament allograficzny (urzędowy)

2. Testament szczególny:

- Testament ustny.
- Testament podróżny.
- Testament wojskowy.

Testament własnoręczny (holograficzny) – art. 949 KC

- Testament musi być napisany odręcznie przez osobę, która go sporządza, co obejmuje cały dokument, nie tylko podpis.
- Musi być podpisany przez osobę, która sporządza testament, również odręcznie.
- Dokument powinien zawierać datę jego sporządzenia, również w formie pisma odręcznego. Brak daty nie pociąga za sobą nieważności testamentu własnoręcznego, jeżeli nie wywołuje wątpliwości co do zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu, co do treści testamentu lub co do wzajemnego stosunku kilku testamentów.

WAŻNE: testament napisany na komputerze, wydrukowany i jedynie podpisany przez spadkodawcę nie będzie uznawany za ważny w świetle prawa.

Testament notarialny – art. 950 KC

- Testament sporządzony przez notariusza, w formie aktu notarialnego
- Oryginał przechowywany jest w kancelarii notarialnej. Dzięki temu testament notarialny chroniony jest przed próbą zniszczenia, sfalszowania czy ukrycia.
- Jeżeli spadkodawca wyrazi taką wolę, notariusz może zarejestrować testament w notarialnym rejestrze testamentów. Nie jest to obowiązkowe, ale po śmierci spadkodawcy ułatwi spadkobiercom dotarcie do testamentu i zapoznanie się z jego treścią.
- W testamencie notarialnym można dokonać zapisu windykacyjnego

Testament allograficzny (urzędowy) – art. 951 KC

- To testament ustny, sporządzany w obecności urzędnika i dwóch świadków.
- Testament allograficzny może zostać sporządzony w obecności wójta (burmistrza, prezydenta miasta), starosty, marszałka województwa, sekretarza powiatu albo gminy lub kierownika urzędu stanu cywilnego
- Ustne oświadczenie spadkodawcy spisywane jest w protokole z podaniem daty jego sporządzenia. Protokół odczytywany jest spadkodawcy w obecności świadków. Protokół powinien być podpisany przez spadkodawcę, przez osobę, wobec której wola została oświadczona, oraz przez świadków. Jeżeli spadkodawca nie może podpisać protokołu, należy to zaznaczyć w protokole ze wskazaniem przyczyny braku podpisu.

Testament szczególny:

Testament ustny – art. 952 KC

Testament ustny to oświadczenie woli spadkodawcy składane w obecności co najmniej trzech świadków. Możliwość sporządzenia testamentu w tej formie istnieje:

- w razie istnienia obawy rychłej śmierci;
- jeżeli wskutek szczególnych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub bardzo utrudnione.

Testament podróżny – art. 935 KC

- Testament podróżny może zostać sporządzony wyłącznie podczas podróży na polskim statku morskim lub powietrznym
- Spadkodawca powinien oświadczyć swoją ostatnią wolę wobec dowódcy statku lub jego zastępcy w obecności dwóch świadków

Testament wojskowy – art. 954 KC

Testament wojskowy jest sporządzany na zasadach określonych w Rozporządzeniu Ministra Obrony Narodowej

Testament szczególny traci moc z upływem sześciu miesięcy od ustania okoliczności, które uzasadniały niezachowanie formy testamentu zwykłego, chyba że spadkodawca zmarł przed upływem tego terminu.

• Zapis windykacyjny – art. 981¹ KC

- Zapis windykacyjny jest postanowieniem zawartym w testamencie, w którym zapisodawca stwierdza, że określona osoba otrzyma na własność konkretny przedmiot wchodzący w skład majątku z mocy prawa z chwilą śmierci spadkodawcy.
- Przedmiotem zapisu windykacyjnego może być:
 - 1) rzecz oznaczona co do tożsamości;
 - 2) zbywalne prawo majątkowe;
 - 3) przedsiębiorstwo lub gospodarstwo rolne;
 - 4) ustanowienie na rzecz zapisobiercy użytkowania lub służebności;
 - 5) ogół praw i obowiązków współnika spółki osobowej.

Zapis zwykły – art. 968§1 KC

- Przedmiotem zapisu zwykłego może być zobowiązanie spadkobiercy ustawowego lub testamentowego do spełnienia określonego świadczenia majątkowego.
- Zobowiązanie może dotyczyć wyłącznie świadczenia majątkowego. Świadczenie takie może polegać np. na przeniesieniu własności mieszkania czy samochodu na rzecz oznaczonej osoby. Przedmiotem zapisu zwykłego może też być przekazanie określonej sumy pieniężnej.

Polecenie – art. 982 KC

Spadkodawca może w testamencie włożyć na spadkobiercę lub na zapisobiercę obowiązek oznaczonego działania lub zaniechania, może to być np..

- polecenie o wyprawienie pochówku zgodnie z jego zamysłem
- polecenie podjęcia studiów przez np. syna
- zobowiązanie do powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub udania się na leczenie odwykowe;

Odwołanie i unieważnienie testamentu

- Spadkodawca może odwołać dotychczasowy testament, nie sporządzając przy tym nowego. W takiej sytuacji majątek spadkodawcy jest dziedziczony zgodnie z zasadami ustawowymi.
- Testament może zostać także odwołany częściowo i wówczas dziedziczenie odbywa się po części zgodnie z testamentem, a po części na zasadach ustawowych.
- Odwołanie testamentu, tak jak i jego zmiana, może odbyć się zarówno przed notariuszem, jak i może zostać zapisane odręcznie, niezależnie od formy sporządzenia tego dokumentu.

WYDZIEDZICZENIE – art. 1008 KC

Spadkodawca może w testamencie pozbawić zstępnych, małżonka i rodziców zachowku (wydziedziczenie), jeżeli uprawniony do zachowku:

- 1) wbrew woli spadkodawcy postępuje uporczywie w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego;
- 2) dopuścił się względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazy czci;
- 3) uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych.

WAŻNE: Należy wskazać w testamencie **przyczynę wydziedziczenia**.

NIEGODNOŚĆ DZIEDZICZENIA – art. 928 KC

Spadkobierca może być uznany przez sąd za niegodnego, jeżeli:

- Dopuścił się umyślnie ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy;
- Podstępem lub groźbą nakłonił spadkodawcę do sporządzenia lub odwołania testamentu albo w taki sam sposób przeszkodził mu w dokonaniu jednej z tych czynności;
- Umyślnie ukrył lub zniszczył testament spadkodawcy, podrobił lub przerobił jego testament albo świadomie skorzystał z testamentu przez inną osobę podrobionego lub przerobionego.
- Uporczywie uchylał się od wykonywania wobec spadkodawcy obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową;
- Uporczywie uchylał się od wykonywania obowiązku pieczy nad spadkodawcą, w szczególności wynikającego z władzy rodzicielskiej, opieki, sprawowania funkcji rodzica zastępczego, małżeńskiego obowiązku wzajemnej pomocy albo obowiązku wzajemnego szacunku i wspierania się rodzica i dziecka.

Akty notarialne w latach 2015 – 2023

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Testamenty	126 168	129 135	129 756	134 043	143 870	145 929	170 913	177 142	186 137
w tym z zapisem windykacyjnym	13 556	15 259	16 242	16 929	19 284	21 218	24 444	26 692	28 361

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (dostęp: 22.04.2024 r.)

Dziedziczenie ustawowe

Dziedziczenie ustawowe

- Pierwszeństwo nad postanowieniami ustawy ma testament. Jest to dokument, który zawiera ostatnią wolę spadkodawcy co do podziału majątku.
- W przypadku dziedziczenia ustawowego w pierwszej kolejności do spadku są powołane dzieci spadkodawcy oraz jego małżonek.
- Dziedziczą oni w częściach równych, jednak małżonek jest dodatkowo chroniony – część, która mu przypadnie, nie może być mniejsza niż $\frac{1}{4}$ całości spadku.

The image features a light gray gradient background with several realistic water droplets of various sizes scattered in the corners. The droplets have highlights and shadows, giving them a three-dimensional appearance. The text is centered in the middle of the page.

Dziękuję za uwagę